

*Opoczno. Studia i szkice z dziejów miasta*, red. Marta Meducka, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Urząd Miejski w Opocznie, Kielce 2003, ss. 518, fot. 101, tab. 41, ryc. 20.

Opoczno, miasto położone nad rzeką Drzewiczką, prawym dopływem Pilicy, doczekało się wreszcie publikacji, która znaczne poszerza naszą wiedzę o małych ośrodkach miejskich Polski centralnej<sup>1</sup>.

Praca, poza wstępem, składa się z dwóch części, kilku dodatkowych tekstów oraz indeksu nazwisk. Część pierwsza, zatytułowana „Studia z dziejów miasta”, poświęcona jest jego dziejom do roku 1945. Kolejno są omawiane: *Warunki geograficzno-przyrodnicze Opoczna* (G. Żarnowiecki, J.L. Olszewski); *Powstanie i dzieje miasta w okresie przedrozbiorowym do 1795 r.* (Z. Guldon, J. Muszyńska); *Opoczno w dobie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego 1809–1864* (S. Piątkowski); *Opoczno w okresie niewoli narodowej 1865–1914* (S. Piątkowski); *Historia działań wojennych 1914–1918 w regionie opoczyńskim* (P. Budziński); *Opoczno w latach 1914–1918* (L. Świątek); *Opoczno w dwudziestoleciu międzywojennym* (M. Łuczowski); *Z dziejów oświaty w Opocznie do 1939 r.* (L. Świątek); *Opoczno w latach wojny i okupacji 1939–1945* (S. Piątkowski); *Z dziejów oświaty w Opocznie 1939–1945* (L. Świątek); *Opoczno. Bibliografia* (J. Dzieniakowska); *Opoczno. Kalendarium 1284–1945* (J. Dzieniakowska).

Część druga, zatytułowana „Szkice i materiały”, zawiera artykuły dotyczące różnorodnych tematów związanych z życiem Opoczna głównie po II wojnie światowej. Są to kolejno: *Opoczno. Kalendarium 1945–2000* (J. Dzieniakowska); *Herb i zabytki Opoczna* (L. Świątek); *Dzień powszedni Opoczyńskiej Biblioteki Publicznej* (B. Świątek-Mazur), *Lecznictwo opoczyńskie do 1976 r.* (T. Miłkowski); *Dzieje drukarni i czasopiśmiennictwa opoczyńskiego* (Z. Sygut); *Muzeum Regionalne w Opocznie* (J. Łuczowski); *Opoczyńskie placówki oświatowe, kulturalno-wychowawcze, stowarzyszenia i organizacje społeczne* (J. Łuczowski); *Stan badań nad kulturą ludową Opoczyńskiego* (J. Łuczowski); *Sport opoczyński 1928–2002* (Z. Nowak); *Cmentarz żołnierzy I wojny światowej w Opocznie* (P. Budziński).

W dziale „Z teki przewodnika” znalazły się: *Historia Opoczna grobami pisana i O Związku Strzeleckim „Strzelec” w Opocznie w latach 1915–1950* (W. Koperkiewicz).

Dział „Wspomnienia” zawiera: *Działalność punktu kontaktowego w „Barze Polskim” Franciszka Wilka w Opocznie oraz Spotkania koleżeńskie*.

Osobny tekst poświęcono sylwetce profesora Wiktora Biernackiego, uważanego za jednego z prekursorów polskich badań radiotechnicznych, przedstawiono też historię Zakładów Ceramicznych Opoczno S.A. i zarys dziejów zakładu Optex S.A.

Co do usterek zacząć od uwagi o charakterze ogólnym, mianowicie wrażeń, jakie nasuwają się czytelnikowi zainteresowanemu poznaniem historii Opoczna. Mniej wyrobiony czytelnik, zapoznający się kolejno ze wszystkimi tekstami, może mieć problemy z odróżnieniem materiałów naukowych od popularyzatorskich. Wydaje się to ważne, gdyż praktycznie jest to jedyne opracowanie dziejów Opoczna i jako takie stanie się zapewne podstawową pozycją dla naukowców, studentów i wszystkich zainteresowanych omawianą tematyką.

Zamieszczone zestawienie bibliograficzne autorstwa J. Dzieniakowskiej, jakkolwiek pożyteczne, podaje tylko i wyłącznie prace związane z Opoczniem i te, w których pojawia się nazwa miasta. Bez przywołania literatury porównawczej dla miast województwa sandomier-

<sup>1</sup> Dotychczas podstawowym opracowaniem i to o charakterze turystyczno-krajoznawczym było: *Opoczno i okolice*, Warszawa 1977 (wyd. 2: 1983) autorstwa J.P. Dekowskiego. Specjalistyczne opracowanie F. Kiryka, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVII wiek*, Kielce 1994, s. 91–93, przynosi dużo materiału źródłowego, ale przyjęte założenia edytorskie nie sprzyjają wykorzystaniu tych źródeł przez osoby nie zajmujące się zawodowo badaniami historycznymi.



skiego, a także kilku ważnych pozycji, w których Opoczno jest wymieniane, nie może być owo zestawienie podstawą dla badań nad Opoczniem. Mam na myśli m.in. cenne monografie i studia nad dziejami miast porównywalnych z Opoczniem, jak Bodzentyn<sup>2</sup>, Kunów<sup>3</sup>, Mielec<sup>4</sup>, Nowe Miasto Korczyn<sup>5</sup>, Solec<sup>6</sup>, Tarnów<sup>7</sup>, czy wzorcowa publikacja dotycząca Dąbrowy Tarnowskiej<sup>8</sup>. Może dziwić brak wzmianki o dotyczącym woj. sandomierskiego tomie *Atlasu Historycznego Polski*<sup>9</sup>, o pracy J. Rysia o szkolnictwie małopolskim<sup>10</sup> czy A. Teterycz-Puzio o genezie województwa sandomierskiego<sup>11</sup>. L. Świątek analizując herb Opoczna nie wykorzystała pracy K. Głowackiego o heraldyce miast regionu sandomierskiego<sup>12</sup>. Porażający jest brak w zestawieniu bibliograficznym *Liber beneficiorum* Łaskiego<sup>13</sup>, *Matricularum Regni Poloniae Summaria*<sup>14</sup>, *Regestów z Metryki Koronnej*<sup>15</sup>, *Polski XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*<sup>16</sup> i pracy J.N. Chądzyńskiego<sup>17</sup>, z których to autorzy części poświęconej dziejom Opoczna do 1795 roku obficie korzystają. Nie wspomnę już o źródłach rękopiśmiennych, które dla Autorki zestawienia w ogóle nie są godne uwagi. Byłoby to zrozumiałe, gdyby nie uwzględniono żadnych źródeł w zestawieniu, ale skoro znalazło się w nim *Liber beneficiorum* Długosza, to dalszą konsekwencją powinno być zestawienie również innych źródeł, cytowanych w omawianym tomie. Z tym ostatnim wiąże się kolejny zarzut, mianowicie brak osobnego zestawienia wydawnictw źródłowych. Do zalet omawianej bibliografii można natomiast zaliczyć zebranie w jednym miejscu artykułów prasowych dotyczących Opoczna, ukazujących się w gazetach codziennych, tygodnikach i czasopismach regionalnych.

Dotkliwy jest brak osobnego tekstu traktującego o źródłach archeologicznych dotyczących Opoczna i powiatu. Mimo, iż na temat Opoczna właściwie nie ma literatury archeologi-

<sup>2</sup> Bodzentyn. *Z dziejów miasta w XII–XX wieku*, red. K. Bracha, Kielce 1998.

<sup>3</sup> A. Bastrzykowski, *Monografia historyczna Kunowa na Kamienną*, Kraków 1939.

<sup>4</sup> F. Kiryk, *Początki miasta Mielca*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 52, Prace Historyczne 7, 1974.

<sup>5</sup> *Rachunki z prac budowlanych na zamku w Nowym Mieście Kończynie w latach 1403–1406*, wyd. J. Karwaszińska, „Kw.HKM”, R. IV, 1956, nr 2 (zeszyt dodatkowy); A. Wyczański, *Studia nad gospodarką starostwa korczyńskiego 1500–1600*, Warszawa 1964.

<sup>6</sup> A. Wyrobisz, *Solec nad Wisłą. Historia małopolskiego miasteczka*, „Kw.HKM”, R. XII, 1964, nr 1, s. 16–26; tenże, *Handel w Solcu nad Wisłą do końca XVIII w.*, „Przeł. Hist.”, t. LVII, 1966, z. 1, s. 15–48.

<sup>7</sup> J. Leniek, F. Herzig, K. Leśniak, *Dzieje Tarnowa*, Tarnów 1911; *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, red. F. Kiryk, t. I, Tarnów 1981.

<sup>8</sup> *Dąbrowa Tarnowska. Zarys dziejów miasta i powiatu*, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Warszawa–Kraków 1974.

<sup>9</sup> *Atlas Historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, red. W. Pałucki, Warszawa 1993, cz. II, s. 14, 45, 47, 55, 65, 75, 82–83 i nn.

<sup>10</sup> J. Ryś, *Szkolnictwo parafialne w miastach Małopolski w XV wieku*, „Monografie z Dziejów Oświęty” 37, red. J. Miąso, Warszawa 1995, s. 144, 146, 148.

<sup>11</sup> A. Teterycz-Puzio, *Geneza województwa sandomierskiego. Terytorium i miejsce w strukturze państwa polskiego w średniowieczu*, Słupsk 2001.

<sup>12</sup> K. Głowacki, *Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kieleckiego XIII–XX w.*, Kielce 2001, s. 122–124, poz. 86.

<sup>13</sup> J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, t. 1, Gniezno 1880, s. 638–641.

<sup>14</sup> *Matricularum Regni Poloniae Summaria, excusis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, pars 1–5, vol. 1, oprac. T. Wierzbowski, Warszawa 1905–1919; pars 5, vol. 2, oprac. J. Płoch, A. Rybarski, I. Sułkowska, red. J. Sawicki, Warszawa 1961; pars 6, oprac. M. Woźniakowa, Warszawa 1999.

<sup>15</sup> *Regesty z Metryki Koronnej do dziejów powiatu opoczyńskiego, radomskiego i stężyckiego z lat 1574–1795*, cz. 1, oprac. Z. Pietrzyk, Radom 2001; zob. rec. Z. Guldona, „Almanach Kielecki”, t. 4, 2002, s. 263–265.

<sup>16</sup> *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Małopolska*, t. 3: *Źródła dziejowe*, t. 14, Warszawa 1886.

<sup>17</sup> J.N. Chądzyński, *Historyczno-statystyczne opisy miast starożytnych w ziemi sandomierskiej leżących*, t. 3, Warszawa 1855, s. 175–179.



czej, jednak w sytuacji, gdy zamiarem wydawców było zaprezentowanie miasta na tle dziejów późniejszego powiatu opoczyńskiego, należało bezwzględnie zreferować choćby tę — najuboższą literaturę przedmiotu. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że np. dla Żarnowa i Opoczna wykonano Archeologiczne Zdjęcie Polski<sup>18</sup>.

Podobnie dotkliwy jest brak zestawienia i omówienia źródeł kartograficznych i ikonograficznych do dziejów Opoczna, które wzbogaciłyby rekonstrukcję krajobrazu historycznego i przestrzennego rozwoju układu miejskiego.

Znacznie cięższy zarzut dotyczy kwestii pierwszej wzmianki o Opocznie, która wg G. Żarnowieckiego i J.L. Olszewskiego (s. 15) pochodzi z 1284 r. i dotyczy wcielenia uposażenia kościoła w Opocznie do uposażenia kolegiaty sandomierskiej. Występująca w dokumencie Leszka Czarnego dla kolegiaty sandomierskiej *Opocza* miałyby oznaczać osadę położoną na opoce, czyli skale wapiennej. Z czasem wzmocniono tę nazwę przez dodanie przyrostka — no (s. 15). Taką samą informację powtarza J. Dzieniakowska na s. 311. Prawdopodobnie Autorzy idąc bezkrytycznie za wydawcą dokumentu w pierwszym tomie *Kodeksu dyplomatycznego Małopolski* przyjęli za pewnik, iż wzmiankowana *Opocza* to późniejsze Opoczno<sup>19</sup>. Tymczasem F. Kiryk stwierdza, że zapis w *Liber beneficiorum* o wcieleniu wspomnianego uposażenia przynależnego do kościoła w Żarnowie w 1191 r.<sup>20</sup> i akt Leszka Czarnego z 1284 r. dotyczą nie Opoczna, lecz Opoki (*Opocza*)<sup>21</sup>. Nie wdając się w dalsze rozważania warto zauważyć, że opowiadanie się za rekonstrukcją Opocza-Opoczno powinno nastąpić w wyniku omówienia obu stanowisk i wyciągnięcia choćby hipotetycznych wniosków<sup>22</sup>. Ponadto J. Dzieniakowska (s. 311) podaje, że ok. 1347 r. Kazimierz Wielki zbudował *civitatem Opoczna*, podczas gdy u Jana z Czarnkowa i Jana Długosza jest *civitate Opoczno*<sup>23</sup>.

Pomimo wielu zastrzeżeń o różnym zresztą ciężarze gatunkowym uważam, że książka jest pozycją wartościową i ciekawą. Wysiłek wielu autorów doprowadził do opublikowania bogatej i niekiedy nowego materiału historycznego. Zaletą książki jest bardzo dobra szata graficzna, atrakcyjna oprawa, bogaty serwis fotograficzny, indeks nazwisk, wykaz skrótów oraz zaopatrzenie większości tekstów w pełny aparat naukowy. Wydawcy należy się również pochwała za umiejętność zaangażowania władz miasta w powstanie książki, która ma wszelkie szanse, by stać się „księgą domową mieszkańców Opoczna”. Jednocześnie wypada mieć nadzieję, że wydanie tego nieocenionego przewodnika stanie się dla przyszłych badaczy Opoczna impulsem do prac nad monografią miasta.

Piotr Kardys

(Kielce)

<sup>18</sup> Z. Błaszczyk, *Archeologiczne Zdjęcie Polski w województwie piotrkowskim. Katalog stanowisk*, Piotrków Trybunalski 2000; ponadto: W. Twardowski, „Wyniki badań powierzchniowych, zwiadów terenowych i wywiadów w Żarnowie powiat opoczyński”, Radom 1976 (mpis w WKZ Radom).

<sup>19</sup> *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I, wyd. F. Piekosiński, *Monumenta mediae aevii historica*, t. III, Kraków 1876, s. 126, nr 104.

<sup>20</sup> *Johannis Dlugossi Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. I–III, *Opera omnia*, t. VII–IX, Cracoviae 1863–1864, t. I, s. 301–302 (*Capella de Zarnow cum suis redditibus*); *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I, s. 5, nr 2.

<sup>21</sup> F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 91.

<sup>22</sup> K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Wrocław 1987, s. 173, uważa, że nazwa miasta pochodzi od wyrazu opoka — kamień, a *Opacza* jest formą zepsutą.

<sup>23</sup> Jana z Czarnkowa *Kronika polska 1333–1384*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Warszawa 1961 (przedruk z wyd. A. Bielowskiego, Kraków 1872), s. 625; Jan Długosz, *Historiae Polonicae Libri XII*, t. III, [w:] *Opera omnia*, wyd. A. Przeździecki, t. VII, Kraków 1876, s. 324.